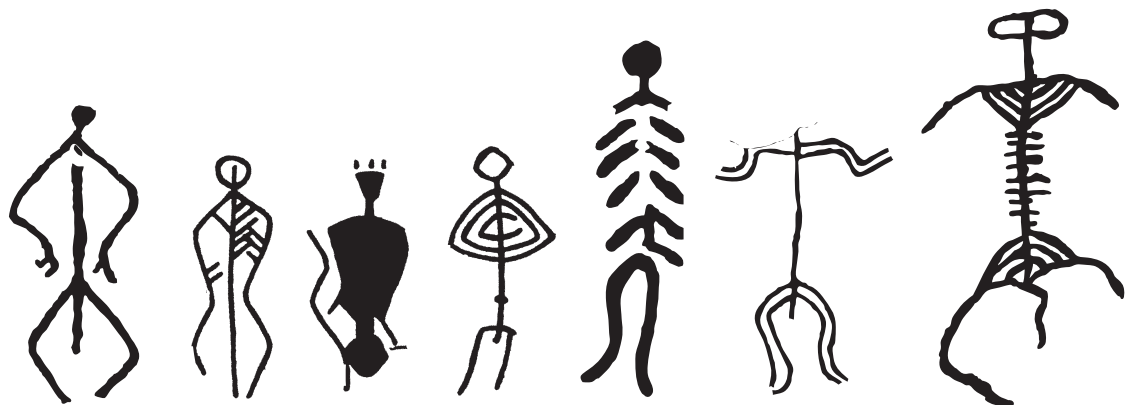

Primitive

tider

2014
16
arkeologisk
tidsskrift

16

Primitivetider
2014 16. årgang

Primitive tider utgis av Steinar Solheim (red.), Jostein Gundersen, Elise Naumann, Hege Skalleberg Gjerde, Josephine Munch Rasmussen, Heidi Mjelva Breivik og Ole-Marius Kildedal.

ISSN 1501-0430

Postadresse:

Primitive tider

Postboks 7009, St. Olavs plass

0130 Oslo

E-post: kontakt@primitive-tider.com / abonnement@primitive-tider.com

Internett: www.primitive-tider.com

Grafisk utforming: Ole-Marius Kildedal, Steinar Solheim og Elise Naumann

Trykk: Reprosentralen ved Universitetet i Oslo

©Primitive tider. Ettertrykk for mangfoldiggjøring kun etter avtale med redaksjonen.

Forsideillustrasjon: Skjelettfigurer fra Vingen. Illustrasjon: Trond Lødøen

Skrive for *Primitive tider*?

Primitive tider oppfordrer spesielt uetablerte forfattere til å skrive. Vi er interessert i artikler, kommentarer til tidligere artikler og anmeldelser av faglitteratur. Kanskje blir din artikkel neste nummers debatttema! Send inn ditt manuskript og la det få en faglig og seriøs vurdering av redaksjonen. Husk at hele prosessen kan være tidkrevende, så planegg å være ute i god tid. Innleveringsfrister finner du på våre nettsider. Det er likevel ingen grunn til å vente til siste øyeblikk, send gjerne inn før fristen!

For å lette arbeidet for deg og for oss, er det helt nødvendig at du setter deg godt inn i forfatterveiledningen og følger den. Forfatterveiledningen finner du på våre nettsider:

www.primitive-tider.com

Artikkelutkastet bør lengdemessig omtrent tilsvare den ferdige artikkelen. Det må med andre ord være noe mer enn en skisse/ løse ideer, men også vesentlig kortere enn en avhandling.

Vi ser fram til å høre fra deg! Kontakt oss enten pr. mail: kontakt@primitive-tider.com eller send utkastet til postadressen over.

INNHOOLD

Power, politics and entanglement Ian Hodder	7
Metodologisk partikularism i den postkoloniala bronsåldersdiskursen Magdalena Forsgren	19
Fetisjering i arkeologiske forklaringer Erlend Kirkeng Jørgensen	35
På sporet av senmesolittiske døderiter. Fornyet innsikt i alderen og betydningen av bergkunsten i Ausevik, Flora, Sogn og Fjordane. Trond Lødøen	51
Ufarlige forbindelser? Om metode i teoridebatten. Svein Vatsvåg Nielsen	77
DEBATT	
Noen synspunkt på den tidligmesolittiske bosetningen i Sør-Norge Leif Inge Åstveit	87
Kommentarer til Leif Inge Åstveit: «Noen synspunkt på den tidligmesolittiske bosetningen i Sør-Norge» Inger Marie Berg-Hansen	105
Kommentar til Leif Inge Åstveit: «Noen synspunkt på den tidligmesolittiske bosetningen i Sør-Norge» Sigrid Dugstad	111
Kommentar til Leif Inge Åstveit: «Noen synspunkt på den tidligmesolittiske bosetningen i Sør-Norge» Ingrid Fuglestvedt	115
Kommentar til Leif Inge Åstveit: «Noen synspunkt på den tidligmesolittiske bosetningen i Sør-Norge» Frode Svensen	121
Svar på kommentarer fra Inger Marie Berg-Hansen, Sigrid Dugstad, Ingrid Fuglestvedt og Frode Svensen Leif Inge Åstveit	129

TEMA: «All makt til arkeologene?»

Det Norske Arkeologmøte 2013: "All makt til arkeologene?" 137

Lillebror ser deg 139
Jostein Bergstøl

Kartlegging av historisk og nåværende landskaps- og ressursbruk i Finnmark 143
Alma Thuestad, Einar Eypórsson og Stine Barlindhaug

Den globale grøfta. Rett på nett frå felt. Dialog med meinigmann og kvarandre på Norark. 153
Tove Eivindsen

BOKMELDING

Frode Iversen og Bo Lilledal Andersen: 159
Arkeologene. Nytt lys på fortidens gåter.
Magnus Hoem Iversen

Lars Erik Gjerpe og Axel Mjærum (red.): 163
E18-prosjektet. Gulli-Langåker bind 1-3
Geir Grønnesby

Unn Pedersen: 167
På en gård i vikingtiden.
Trude Eriksen

Fetisering i arkeologiske forklaringer

Erlend Kirkeng Jørgensen

Innledning

Den arkeologiske teoriproduksjonen er ikke overmåte imponerende. Forklaringen ligger kanskje i at arkeologien er en empiritung disiplin drevet av en «naiv empirisme» (Johnson 2010:19,219), at arkeologer er særlig praktisk anlagte, eller at arkeologien shopper teori som fra en meny (Peebles 2006:151). Det bør likevel ikke åpnes for et lettfattelig forhold til teoretisering. Med min bakgrunn i vitenskapsteorien undrer jeg meg over påstander om at arkeologien plukker filosofiske posisjoner på en noe ukritisk og lite gjennomført måte (jf. Chippindale 1993:27; Trigger 1998; Johnson 2006:131;). Dette er uheldig da de filosofiske grunnlagsdebattene er helt bestemmende for en disiplins praksis og kunnskapsproduksjon.

Jeg ønsker her å se på det arkeologiske grunnlagsproblemet om relasjonen mellom objekt og subjekt, og er motivert av spørsmålet om hva som kjennetegner en *god arkeologisk forklaring*. Et svar på dette fordrer en diskusjon om, hvordan arkeologien kan nå erkjennelser som strekker seg utover sitt materielle kildetilfang. På veien dit må det klargjøres om arkeologiens oppgave er å forklare 1) ting som materialer og fysiske objekt i seg selv, eller 2) ting som etterlatenskaper etter forhistoriske mennesker og samfunn. Tematikken har vært grundig debattert det siste tiåret (Kristiansen 2004:77), og i forlengelse av debattene i *Archaeological Dialogues* (i 2004 og 2006), vil jeg påstå at det nettopp er ulike forståelser av subjekt-/objekt-

relasjonen som ligger til grunn for uenighetene om hvilket fenomen (1 eller 2) arkeologien skal forklare. For å snevre inn debatten spør jeg: Kan det påvises tendenser til fetisering i den arkeologiske grunnlagsdebatten om subjekt-/objektrelasjonen? *Fetisering* forstås her som en feilplassering av mening, og forkludrer dermed forståelsen av kausalforhold, noe som igjen er meget uheldig for det arkeologiske forklaringsarbeidet. For å undersøke fetisering av arkeologiske forklaringer vurderes *sosial* og *symmetrisk arkeologi*, som er nokså ulike både tematisk og kronologisk. Da begge arkeologiformene har et eksplisitt forhold til fenomenologien, gis det også en gjennomgang av denne tanketradisjonens fallgruver, og hvorfor fenomenologien ikke bør inspirere arkeologisk arbeid. Ved henvisning til et ønske i samtiden om å «vende tilbake til tingene» (se Olsen 2012b), er min tese at selv en arkeologisk materialvitenskap som utgir seg for å være objektfokusert, står i fare for å utøve de samme uvitenskapelige praksiser som den intuisjonsbaserte fenomenologien er kritisert for (jf. Bernstein 1976:115-170; Bunge 1999:139; Bruck 2005; Johnson 2006:129-30).

Det overordnede prosjektet er å revitalisere *ansvarlighet* som vitenskapelig dygd. Dygden skal motvirke de uønskede konsekvensene av fetisering via et større fokus på epistemologiske og metodologiske spørsmål (hvordan vite/gjøre). Premisset er at uten slike handlingsforeskrivende normer som regulerer arkeologisk praksis, kan

(og har) faget beveget seg ut i lite konstruktive teoretiske debatter, her eksemplifisert ved ulike subjekt-/objektforståelser. Jeg slår et slag for en jordnær, men samtidig grundig fundert arkeologi, som i samarbeid med naturvitenskapelige metoder og en fornuftsbasert kunnskapsproduksjon, kan spille en viktig rolle både i og utenfor academia. Teksten kan slik leses som et eksempel på hvordan «profesjonsetikk» spiller en rolle for det arkeologiske forklaringsarbeidet. Jeg vil be leseren om tålmodighet under tekstens første halvdel, der det nødvendige teoretiske og faghistoriske bakteppet for diskusjonen i andre halvdel presenteres. Teksten er strukturert etter fem påstander som utgjør premisene for konklusjonen.

En særegen hermeneutisk posisjon

Skillet mellom subjekt og objekt kan spores tilbake til at subjektet innehar objektetover-skridende egenskaper ved å være et bevisst og intensjonalt psykisk system, som orienterer seg i verden etter meningsbaserte *schemata*. Mennesker er såkalte meningsfortolkende dyr (jf. Mead 1934:132), og for å forstå menneskelig handling må man fortolke en allerede fortolket verden. Dette er hermeneutikkens grunnleggende læresetning, som fikk sin firedoble betydning i arkeologien ved Michael Shanks og Christopher Tilley (1992:107). Den gav opphav til meningsfortolkende forklaringer, som f.eks. Lars Fogelin (2007:616) sier: «*I see interpretation and explanation as fundamentally similar enterprises. ... explanations of both cause and meaning are possible*». Herav følger min første påstand: (1) *Arkeologien står i en særegen hermeneutisk posisjon til sitt studieobjekt, noe som har vesentlige konsekvenser for hva slags forklaringer man bør ta sikte på.* Det særegne hermeneutiske forholdet til studieobjektene skyldes at kildematerialet består av forhistoriske etterlatenskaper som ikke er direkte innrettet mot å kommunisere med fremtidens arkeologer, som primært ikke består av skriftlige uttrykk og at man heller ikke har tilgang på subjektet bak

objektet. Dette utgjør en fundamental utfordring for arkeologien, da den tar sikte på å nå erkjennelser som strekker seg utover de rent materielle kildene. Utfordringen har fått visse til å mene at «man ikke kan finne ut hvordan forhistorien egentlig var fordi all tolkning foregår i nåtiden» (Goldhahn og Østigård 2007:8). Faghistorien viser at denne hermeneutiske utfordringen blant annet førte til et skille mellom *reell* kultur og *arkeologisk* kultur, der arkeologiske kulturer studeres som rent materielle forekomster i sin egen rett (jf. Baudou 2004:13; Jørgensen 2012:86). Som konsekvens bredte det seg en erkjennelse av at man aldri kan vinne sikker viten om forhistoriske subjekter og deres intensjoner, og at arkeologien derfor strengt tatt bør forholde seg til materialet utelukkende som objekter. Fagets ontologiske ambisjoner har slik blitt redusert. Dette vil jeg argumentere mot via en kritikk av fetisjerte forståelser av subjekt-/objektrelasjonen.

Når arkeologien står i en særegen hermeneutisk posisjon til sitt materiale, hvordan skal faget da kunne belyse relasjonen mellom subjekt og objekt i forhistorisk kontekst? Et godt verktøy for å få grep om de to mest basale forståelsene av subjekt-/objektrelasjonen, er synet på om kognisjon er en intern eller ekstern prosess: *Internalismen* anser kognisjon som en isolert egenskap ved subjektet, en sentralisert beslutningsprosess som opererer på stimuli fra den ytre verden, der materiell kultur er et produkt av kognisjon. Det er altså subjektet som kognitivt vesen som handler i verden. *Eksternalismen* utfordrer derimot det etablerte subjekt/objekt-skillet, ved å anse kognisjon som en egenskap fordelt mellom subjekt og omgivelser, der f.eks. materiell kultur hjelper subjektet med å håndtere informasjon (Hodder 2012:35; se Ingold 2000). Som illustrasjon kan en se for seg behovet for skrivesaker for å løse et regnestykke som er for avansert til å ta i hodet, der skrivesakene (materiell kultur) *bidrar* i kognisjonen. Forskjellen på internalisme og eksternalisme kan oppsummeres i synet på hvor kognisjon foregår, i streng subjektintern forstand, eller fordelt mellom subjekt og omverden. Kognisjonsforstå-

elsene legger grunnlaget for ulike syn på subjekt-/objektrelasjonen, bl.a. via vurderingen av agentur og fordelingen av kausalkraft mellom subjekt og objekt. Sosial arkeologi kan sies å representere et internalistisk syn, mens symmetrisk arkeologi eksplisitt fastholder en radikal eksternalisme (jf. Latour 2005:46; Hodder 2012:36). Jeg vil nå undersøke de to arkeologiformene.

Presentasjon av sosial arkeologi og symmetrisk arkeologi

Til tross for at allerede Vere Gordon Childe [1947] hadde et begrep om sosial arkeologi, ble retningen særlig befestet fra 1980-tallet med fanesak om å integrere et fokus på aktører, handlingsteori og intensjonalitet i arkeologien, helst utover «*the “add actors and stirr” stage*» (Dobres og Robb 2000:13; se også Barrett 2000 [1988]). Som skoledannende verk står Lynn Meskell og Robert Preucels (red.) «*A companion to Social Archaeology*» (2008; se også Editorial Statement i *Journal of Social Archaeology* 2001), der det forklares at sosial arkeologi ønsker å utforske det situerte materielle liv, dannelsen av den objektbaserte verden og dens forming av menneskets tilværelse (Meskell og Preucel 2008:3-4). Sosial arkeologi forstår disse prosessene som at materielle-kulturelle praksiser konkretiserer og reproducerer visse former for tid-rom-forståelser (Meskell og Preucel 2008:4). Sagt på en annen måte er den sosiale arkeologien dermed særlig subjektorientert (jf. figur 1 under) ved å ville anvende det objektbaserte kildematerialet for å belyse forhistoriske subjekter og samfunn. En kan snakke om en objekt → subjekt-relasjon der objektet framstår som middel for å nå kunnskap om subjektet. En kort definisjon nevnes som «*social archaeology conceived of as an archaeology of social being*» (Meskell og Preucel 2008:8). Et uttrykk for en slik tilnærming er Martin Rundkvists (2005:46) formaning om at «Arkeologar tittar på gamla saker för att ta reda på hur det var att leva för länge sedan», og orienterer slik arkeologisk kunnskapsproduksjon etter en «sosial» ambisjon.

For sosial arkeologi fremstår symmetrisk arkeologisk og andre materialitetsstudiers ønske om å dekonstruere skillet mellom subjekt og objekt som lite fruktbart. I stedet ønsker de å fastholde en humanistisk forståelse av subjekt/objekt-skillet:

humans create their object worlds, no matter how many different trajectories are possible and how subject-like objects become. ... Studies of materiality cannot simply focus upon the characteristics of objects but must engage in the dialectic of people and things (Meskell og Preucel 2008:15).

Sosial arkeologi ønsker altså å forstå ting i kontekst og deres sosiale betydning, ikke for å bevitne at alt er sosialt konstruert, men fordi det kun er ved å kontrollere for kontekst at man kan nå mest mulig kontekstuavhengig og sann kunnskap om tingene.

Den tanketradisjon vi nå kjenner som symmetrisk arkeologi, er derimot basert på et *prinsipp om symmetri* mellom subjekter og objekter. Ikke i form av å være likeverdige, men symmetriske ved at

Things are capable of making an effect, acting in other entities, not only because they are related but also because of their essential properties (Olsen 2012a:213).

Den symmetriske arkeologien interesserer seg for tingenes egeneksistens, hvordan de handler og inngår i relasjoner også utenfor det menneskelige domenet (Olsen 2012a:213). Den var en reaksjon på at ting/materialitet ble ansett som et biprodukt av «det sosiale», og dermed ikke ble gitt behørig oppmerksomhet på sine egne, tinglige premisser (Olsen 2012a:211; se 2007:585). Slik opponerer symmetrien mot den sosiale arkeologien ved å ta avstand fra ønsket om å nå subjektet bak objektet, noe den anser som umulig. Olsen (2012b:24) uttaler eksplisitt at han ønsker å bryte med denne etablerte ambisjonen. Dette skyldes at mennesker alltid har inngått i fundamentale relasjoner med tingene, og at dette er en viktig del av vår menneskelighet – det finnes ingen ren, før-menneskelig tilstand, der subjektet er uavhengig av objektene (Olsen 2012a:209). I

følge Ian Hodder (2012:10) satte de tradisjonelle tilnærmingene til tingene mennesker og det sosiale først, slik at det var menneskets bruk av tingene som var verdt å studere. Nyere tendenser bryter med dette fokuset for å utforske tingene og deres relasjon til mennesker fra *tingenes perspektiv*. Symmetrisk arkeologi kan slik sies å være objektorientert, ved å legge særlig vekt på den gjensidige muliggjøringen av subjekt→objekt, og objekt→objekt-relasjoner. Symmetrisk arkeologis ambisjon er strengt tatt metodologisk, da den ikke anser det som mulig eller ønskelig å se tingen som et sosialt objekt, og avviser derfor det kvalitativt forskjellige mellom subjekt og objekt i arkeologiske studier (jf. figur 1).

Symmetrien hadde sitt utspring i Bruno Latours aktør-nettverk-teori (ANT), og fikk særlig gjennomslag i arkeologien da den ble ansett som nyttig for å studere samspillet mellom mennesker og materialitet (jf. Olsen 2006b:14). Latours prosjekt er å bryte ned det tradisjonelle skillet mellom subjekt og objekt via det symmetriske prinsipp – subjekter har ikke lenger monopol på å være handlekraftige, og *hva* som er handlende gjøres diffust:

the very word actor directs our attention to a complete dislocation of the action, warning us that it is not a coherent, controlled, well-rounded, and clean-edged affair. By definition, action is dislocated (Latour 2005:46).

Symmetrien benytter dermed eksternalismen for å dekonstruere forskjellen mellom subjekt og objekt. For hvis kognisjon er fundamentalt avhengig av omgivelsene, tilsvarer dette påstanden om at subjektet er fundamentalt

avhengig av objektet for å eksistere og at handlekraften må fordeles dem imellom.

Kritikken av sosial arkeologi

I fagdebatten har det forekommet en disputt mellom de to arkeologiformene. Den symmetriske arkeologien uttaler en bekymring over at sosial arkeologi, og den påfølgende «sosiale vendingen», beveger faget vekk fra de objekter og fenomen faget faktisk er interessert i (Webmoor og Whitmore 2008:54). Meskell kritiseres for å bruke «sosial» som et samlebegrep for alt, uten at det egentlig forklarer noe:

Determined to make the social do all the work in the self-established impossible task of unifying what is distinct, the social bleeds itself dry. What is left is only the unctuous phrase: “the social construction of _____” (insert any phenomenon) (Webmoor og Whitmore 2008:65).

Videre mener de det er lite tilfredsstillende å gi subjektet primær status, hva de kaller den sosiale arkeologiens dogmatiske humanistiske fundament:

For social archaeology in general, no matter how much “agency” is granted to things, it seems difficult to shed the belief that the initiative always comes from the thinking, free-standing human being (Webmoor og Whitmore 2008:54/59).

Symmetrisk arkeologi går dermed på tvers av den sosiale arkeologien ved å ville rive ned dens antroposentriske orientering, og definerer arkeologiens akademiske oppgave som å studere de komplekse relasjoner mellom mennesker og ting (som her implisitt vurderes på lik linje)

Orientering ↓ / Ambisjoner →	Ontologisk	Metodologisk
Objekt		<i>Symmetrisk arkeologi</i>
Subjekt	<i>Sosial arkeologi</i>	

Figur 1. Figuren plasserer symmetrisk og sosial arkeologi i en tabell etter aksene «subjekt/objekt-orientering» og «ontologiske/metodologiske ambisjoner» på vegne av faget. En må ikke forvirre begrepsparene subjekt/objekt med subjektivt/objektivt. Det dreier seg utelukkende om orienteringer.

(Webmoor og Whitmore 2008:54). Aller lengst trekker muligens Johan Normark (2010) det med sin «*Posthumanocentric Archaeology*» som utelukker subjekter fra likningen. Dette leder an til diskusjonen av ulike subjekt-/objektforståelser. Symmetrisk arkeologi benekter rett ut et ontologisk skille mellom objekt og subjekt, og baserer seg heller på premisset om at «*humans and things cannot artificially be sieved apart, but rather must be treated as a priori ontologically mixed*» (Webmoor 2007:564). Ved å introdusere symmetriprinsippet, er hensikten at arkeologien skal overstige den såkalte modernistiske dikotomien mellom subjekt og objekt, da «*the social seems to become both the explanandum and the explanans for archaeological inquiry*» (Webmoor og Whitmore 2008:53). Denne kritikken er ytterst fundamental, og må tas på alvor av den sosiale arkeologien for å unngå å bli intetsigende og subjektfetisjerende.

På tingenes premisser: Arkeometri

Hvis den symmetriske arkeologiens parole er ønsket om å ta tingenes tinglighet på alvor, må det illustreres overfor det arkeologiske miljøet hvordan dette skal gjøres. Hodder kan brukes som eksempel. Uten å tilhøre symmetrien, deler han deres ønske om å anvende naturvitenskapelige teknikker på det arkeologiske materialet, såkalt *arkeometri*. Dette er det vanskelig å være uenig i nytten av (for en diskusjon av arkeometriens verdi i Norge, se Loftsgarden et al. 2013; Pedersen 2013; Prescott 2013). Problemet oppstår i måten han anvender arkeometrien på, da den skal beskrive materialene på deres egne premisser og se verden fra deres perspektiv – løfte fram tingenes egeneksistens (Hodder 2012:59,65-7). Min påstand er at selv et arkeometrisk fokus på tingene i seg selv kun gjøres relevant for arkeologien ved å relatere objekter til subjekter (= *subjektrelevans*), for slik å bidra til mer detaljert kunnskap om forhistorien. Hvis Hodder virkelig ville se verden fra tingenes perspektiv hadde han måtte drive en egen materialvitenskap som kartla egenskaper ved alle kjente ting, men

det er selvsagt ikke dette han vil. Han ønsker å lære mer om de arkeologiske tingene, ikke meteoror eller plasma, men ting som på en eller annen måte kan tenkes å ha relevans for forhistoriens subjekter. I en slik form er arkeometrien allerede en fundamental del av faget.

Med beskrivelsen av Hodders objektorienterte anvendelse av arkeometri som bakteppe, kan man bedre forstå at Olsen steiler mot premisset om at arkeologien interesserer seg for objekter med subjektrelevans. Det er nettopp dette han anser som en form for fetisjering som opptrer innen de etablerte formene for arkeologi (deriblant den sosiale), der objekter kun anses som et middel til å nå noe bakenforliggende - som forhistoriske samfunn og subjekter (Olsen 2012a:219-20). Symmetriens ønske om å likestille subjekter og objekter, for dermed å bedre forståelsen av tingene, fremmer spørsmålet om en slik forståelse av verden og menneskers forhold til sine materielle omgivelser inneholder noe *substansielt* nytt. Symmetriens fokus på objektenes sentralitet mener jeg bør kunne erkjennes innenfor tradisjonelle arkeologiske anskuelsesformer (jf. Ingold 2011:93-4).

Dette, og figur 1, åpner for behandlingen av min andre påstand: (2) *Det symmetriske prinsipp utgjør en relativisering av fagets ontologiske ambisjon*. Med dette mener jeg at symmetrien avskriver arkeologiens ontologisk ambisjon om å nå den sosiale verden via den materielle, og foretrekker en restriktiv metodologi som atskiller objektene fra subjektene. Fetisjeringen av det arkeologiske materialet oppstår når dets betydning reduseres til sin fysiske manifestasjon, slik at det blir manglende samsvar mellom objekt og subjekt, ved å løsrive objektet fra sin opprinnelige sosiale kontekst.

En arkeologisk form for fetisjering: Ansvarlighetsnorm for forklaringer

Så hva er fetisjering? Jeg forholder meg til Tim Dants (1996:498-9) forståelse, som «*a displacement of meaning*» - altså en forskyvning/feilplassering av mening. Fetisjering defineres her

som en prosess der et objekt tilskrives urimelige egenskaper som ikke samsvarer med objektets faktiske karakter: «*an overdetermination of the social value of the object*» (Dant 1996:512; se Pietz 1985 for alternative anvendelser av begrepet). I siste instans kan fetisjering forstås som en *forkludring av mål/middel-rasjonalen*. I overført betydning innebærer dette at fetisjering opptrer i arkeologiske forklaringer ved å tilskrive objekter urettmessig kausalt ansvar. Eksempelvis har man et fetisjert forhold til penger i tilfellet de opptrer som mål i seg selv. Transaksjonsmiddelet penger er et middel til å realisere framtidige mål, være seg økonomisk stabilitet, velferd, sikkerhet osv. Penger fetisjeres altså når deres karakter som middel tilskrives urimelige egenskaper ved å opptre som mål i seg selv.

Vurderingen av fetisjering åpner for spørsmålet om hvordan man kan opptre ansvarlig innen arkeologiske forklaringer. Det er en forutsetning at jeg her forstår fetisjering som et onde, da de forklaringer som bærer preg av fetisjering er upresise og uvitenskapelige. En kausalanalyse av årsak-virkning er uforenelig med en forkludring av mål/middel-rasjonalen, og dermed er alle former for fetisjering uheldig. I dygdsetiske ordelag vil jeg dermed fastholde at: (3) *Ansvarsbevissthet i forklaringer av arkeologisk karakter opptrer der man tilskriver rett årsak, rett mengde kausalt ansvar*. Denne posisjonen skiller seg fra den symmetriske som også tilnærmer seg fetisjebegrepet, men som der anses som nyttig, for ikke å kalle det et gode (jf. Olsen 2003:95; Latour 2004). Dette viser etter min mening det ugunstige ved symmetriens dekonstruksjon av den etablerte arkeologien.

Kan man slutte fra den materielle til den sosiale verden?

Hvilket svar man gir på dette, avhenger av teoretisk posisjon: Som representant for symmetrien kritiserer Olsen (2012a:218-19) det han anser som den dominerende tanken om at tingenes verdi kun kommer til via subjektets verdidom over tingene, der de i seg selv verken

er verdi- eller meningsfulle. Den symmetriske arkeologien anser tingene som aktive bestanddeler i verden, som via sine tinglige egenskaper inngår i relasjon med andre ting, og det tas som følge av dette at tingene er verdifulle *i seg selv* (Olsen 2012a:219). Dette vil fra et sosialarkeologisk synspunkt framstå som objektfetisjering da mening og verdi er kognitive attributter, som ubevisste objekter ikke kan ha – altså kan ikke objekter være verdi- og meningsfulle i seg selv (jf. Anscombe 1957; Davidson 1980; Frankfurt 1988; Velleman 1992a/b). Etter min forståelse av fetisjering, opererer symmetrien på en forkludring av mål/middel-rasjonalen da den tilskriver tingene urimelige egenskaper (objektfetisjering). Johnson formulerer det slik:

Clearly, though, objects and landscapes do not have agency in the sense outlined by Giddens and Bourdieu ... What is interesting in this context is the strength of the temptation to assert that they do. ... It is difficult to avoid the suspicion, however, that its strengths are in its rhetorical appeal to the centrality of material culture to shaping identity, rather than in its coherence as an intellectual position (Johnson 2006:125).

Hodder, som i sin siste utgivelse fremmer en materialfokustert arkeologi, foretrekker begrepet «ting» framfor «objekt», da objektet gjerne settes opp mot subjektet: «*It connotes an objectifying approach in which material matter is analyzed, codified and caught in disciplinary discourse*» (Hodder 2012:8-9). Hvis han virkelig mener at dette er et problem burde han i så fall ikke knyttes til arkeologien, en vitenskapelig disiplin som studerer objekter nettopp slik han ønsker å unngå. Som et svar på dette sier Hodder at den vitenskapelige tilnærmingen til tingen, via sin måling, isolering og reduksjon av tingen til sine bestanddeler kun kan være *ett* ledd i utforskningen av tingen:

But such a stage of study needs to be situated within a broader approach that connects objects, that explores their existence as things. In this latter sense the focus is on the complex ways in which a thing ... gathers humans and non-humans, links together for a moment matter, energy and information in useful ways (Hodder 2012:9).

Av dette sitatet kan man lese et sammensurium av objektfetisjering (se utheving) og subjektorientering, ved at tingene skal komme sammen på nyttige måter, noe som fordrer nytte *for* et subjekt. Jeg lar Hodder her statuere som eksempel på hvordan et uttalt materialfokus i seg selv ikke unngår faren for fetisjerte forklaringer, og hvordan selv ellers gjennomførte tenkere kan feile i sitt virke (se under). Den primære feilen slik sett, er hans nylige ANT-inspirerte terminologi, som gjør at han rammes av mye av den samme kritikken som symmetrisk arkeologi utsettes for her.

Det er utbredt å snakke om forholdet mellom den sosiale og den materielle verden, og det er forståelig nok et behov for å analytisk skille disse verdenene (slik også Hodder 2012:89 gjør). Men kan man anta dem som uttrykk for to reelt forskjellige verdener? Ikke uten å fetisjere ens forklaringer og innføre dualisme. Igjen kommer vi tilbake til spørsmålet om hva arkeologien egentlig studerer: Er det tingene som materialer og fysiske objekt i seg selv, eller tingene som etterlatenskaper etter forhistoriske mennesker og samfunn? Grunntanken her er at arkeologien benytter seg av den materielle verden for å nå den forhistoriske sosiale verden. Den sosiale verden er ikke bare bakenforliggende, men også integrert i den relevante materielle verden arkeologien er interessert i. At arkeologien går via den materielle verden, må dermed forstås på en spesifikk måte: Faget relaterer seg til gjenstandsbegrepet – ikke ting (slik de opptrer naturlig), men som produsert av, anvendt av og relatert til subjekter - basert på deres *subjektrelans* (jf. Schiffer og Skibo 2008:2).

En inndeling av verden i to atskilte sfærer (om så kun analytisk), kan ses i sammenheng med figur 1. Arkeologien må med nødvendighet forholde seg til objekter som følge av kildetilfanget. Dermed blir «ting» og materialitetsbegrepet helt sentrale for faget. Allikevel må en ha klart for seg hva disse tingene kan fortelle oss:

They allow us a glimpse of a lost society – they do that for us. But our interest in the end is the humans and their society. The things are only there as a backdrop. They make a specific form of

human society possible (Hodder 2012:2).

Av dette følger en vanskelig balansegang: Det arkeologiske kildetilfanget begrenses til det materielle, men man ønsker i siste instans å nå erkjennelser som strekker seg utover det rent materielle (jf. Hawkes slutningsstige, 1954). La oss undersøke fenomenologiens påvirkning på arkeologiens subjekt-/objektforståelse.

Problemet med fenomenologien

Påstand: (4) *Fenomenologien er et prosjekt som arkeologien ikke bør knytte seg til, da den er grunnleggende uvitenskapelig, for ikke å si antivitenskapelig.* Dette er den vesentligste (av mange) innvendinger man kan rette mot fenomenologien, og er den eneste jeg vil vie plass til her. Den muligens enkleste måten å forklare hvordan fenomenologisk tenkning skiller seg fra etablert vitenskapelig refleksjon på, består i skillet mellom virkelighet/opplevd virkelighet. Det er ikke virkeligheten i seg selv fenomenologien vil fange, men menneskets opplevde virkelighet. Dette er også kjent via Kants (2010 [1781]: 2:9) skille mellom «tingen i seg selv» og «tingen for meg». Alle av fenomenologiens fire fedre (Husserl, Heidegger, Merleu-Ponty og Levinas), brøt eksplisitt med etablert vitenskap (se Thomas 2006). Fenomenologiens prosjekt har vært å kartlegge bevissthetens struktur og intensjonalitetens retningsbestemthet, noe som studeres uavhengig av om subjektets relasjon til tingene kun er forestilt (jf. Thomas 2006:44). Slik gir fenomenologien slipp på vitenskapens ontologiske ambisjon om å påvise faktiske forhold i verden, og det er min påstand at den dermed heller ikke kan være en god inspirasjonskilde for arkeologiske forklaringer.

Nå verserer det mange ulike oppfatninger om hva vitenskap er og bør være, men et minimalt vitenskapskriterium forutsetter et kunnskapsideal som er rettet mot *prinsipiell tilgjengelighet* - kunnskap som strekker seg utover den enkeltes egenerfaring, og som er universalistisk fundert, slik at det er likegyldig *hvem* som besitter kunnskapen, samt at den er språklig formulerbar

og dermed tilgjengelig via ikke-diskriminerende formidling (Jørgensen 2013:84). Dette innebærer at selv om ikke alt som kalles vitenskap faktisk er etterprøvbare faktasamling, så må kunnskapen likevel være fornuftsbasert. Dette mener jeg i forstand av å være myntet på fornuftens operasjonalitet, altså være argumentativt oppbygd, språklig kommuniserbar, rettet mot økt forståelse osv. Kort fortalt: Vitenskapen søker det *forklarbare*, og har som funksjon å produsere kunnskap, altså å øke mengden sanne påstander om verden. Når jeg påstår at faget er tjent med å unngå fenomenologien, må ikke dette tas til inntekt for at alle fenomenologiske *perspektiv* er unyttige. Men for at fenomenologiske perspektiv skal gjøres relevante, må de begrunnes med henvisning til *universalisme* (i motsetning til hva som faktisk gjøres, se Johnson 2006:129). Dette innebærer at opplevelsen av tingen for meg må ta del i en universell forbindelse mellom tingen og det menneskelige subjekt. Her er vi ved kjernen av problemet med fenomenologien, da den bryter med den vestlig-filosofiske og vitenskapelige tradisjons prioritering av observasjon, ved å opphøye *opplevelsen* som sitt sentrale studieobjekt (Thomas 2006:45). Kort fortalt har fenomenologien direkte forbindelser til den østlig-filosofiske tradisjonen basert på en mystisk, praktisk og autoritær kunnskapsforståelse som ikke er prinsipielt tilgjengelig, og dermed grunnleggende uforenelig med vitenskapens vestlig-filosofiske fundament (se Kasulis 2002; Holte 2013). Dette fører til at fenomenologien bryter med den vitenskapelig universalismen. Men hvordan kan man skille mellom vitenskapelig og fenomenologisk universalisme? Jeg vil påstå at fenomenologisk universalisme oppstykket av sitt «tingen for meg»-fokus og at den dermed undergraver universalismen ved å fordype seg i det partikulære. Om fenomenologien videre kobles med konstruktivisme og relativisme, avskrives universelt delte menneskelige egenskaper. Til forskjell må en vitenskapelig universalisme forholde seg til de ting som er stabile eller forutsigbart foranderlige, slik at man av nødvendighet må se bort fra de ting som ikke kvalifiserer til vitenskapens kunnskapsbegrep og

standarder for eksempelvis etterprøvbarhet. Sagt på en annen måte er det tingen i seg selv, ikke tingen slik den fremstår for meg, vitenskapen er interessert i (med visse psykoterapeutiske og persepsjonsfilosofiske unntak):

For at vitenskapen skal være noe mer enn kun et arkiv over enkeltmenneskers opplevelser, selvbiografiske nedtegnelser og subjektive livsverdener, må den søke kunnskap om tingene i seg selv. Som Freges klassiske eksempel tilsier, er det absurd utelukkende å orientere seg etter f.eks. bevissthetens forhold til et objekt, som; havet (som om havet var et psykologisk fenomen), framfor å søke en forståelse av havet i seg selv (Farber 1962:57). Det finnes altså minst to måter å tilnærme seg et hvilket som helst fenomen på: Man kan i normalvitenskapelig forstand tilnærme seg tingene med en ambisjon om å vinne kunnskap om tingene i seg selv. På annet vis kan man redusere ambisjonsnivået til kun å gjelde et studium av tingene for oss (def. Fenomenologi) (Jørgensen 2013:85).

Jeg vil understreke at selv om man antar at arkeologien i siste instans studerer subjekter, via deres etterlatte objekter, åpnes det ikke for en subjektiv og fenomenologisk «vinden i håret»-arkeologi (jf. Johnson 2006:129), der en kun studerer objektet slik det framstår for subjektet. Erkjennelsen av at artefakter er sosialt konstruerte objekter kan der tas ut i det ubrukelige, ved at man kun forholder seg til tingen som et sosialt objekt, slik det framstår for oss i vår væren. Med kraftige ordelag kaller filosofen Mario Bunge dette en uvitenskapelig tilnærming, men peker på et sentralt poeng om at fenomenologien tilskriver fortolkeren

the 'vision of essences,' a special insight which allows him instant grasping. Hence he can dispense with tedious fact-finding, meticulous empirical tests, and rigorous arguments (Bunge 1999:139; se Kyvik 2002:154 for en annen posisjon).

Hva har så fenomenologien å gjøre med diskusjonen om symmetrisk og sosial arkeologi? Utfordringen ligger i at de begge trekker på fenomenologien, og dermed risikerer å bryte

med den vitenskapelig universalismen. Olsen (2010:13) har beveget seg fra å avvise at fenomenologi og symmetri (ANT) går overens, til å anerkjenne fenomenologien som en inspirasjonskilde (Olsen 2012b:23). Jeg mener det er et vesentlig fellestrekk dem imellom, da symmetrien gjennom sin likestilte vurdering av subjekt og objekt og hvordan alt, i karikert form, opptrer som nodalpunkter i det eksistensielle nettverk, nettopp nærmer seg fenomenologiens insistering på at menneskets væren i verden primært er som oppslukte deltakere. Som konsekvens viskes skillet mellom subjekt og objekt ut til fordel for en kontingent og overlappende «Væren» (jf. Thomas 2006:46). Altså bryter de begge eksplisitt ned subjekt-/objektrelasjonen, slik at den symmetriske, «tingen i seg selv»-tilnærmingen bedriver objektfetisering ved å tilskrive objektene handlekraft. Likeledes kan et sosialarkeologisk møte med fenomenologien føre til nettopp den kritikk som symmetrien utøver, der alt kausalansvar tilbakeføres til et autonomt subjekt som nærmest eksisterer frigitt fra verdens fysiske begrensninger, som i en platonsk idéverden. Der den sosiale arkeologien er inspirert av fenomenologiens «tingen for meg»-tilnærming, utøves det en *subjektfetisering*, ved at all handlekraft tilbakeføres til

an isolated being whose actions are represented by the archaeological record. That is to say, archaeology seeks the individual whose actions have resulted in a material trace (Barrett i Olsen 2006a:148).

Dette er heller ikke ønskelig da arkeologien ikke er et studium av subjekter *per se*, men av forbindelsen mellom subjekt og objekt i evolusjonær og forhistorisk kontekst.

Arkeologi: Et ikke-fenomenologisk studium av objekter med subjektrelevans

Som følge av kritikken over, er mitt forslag at vi bør se for oss en arkeologi som, i motsetning til Latour og resten av symmetrikerne (og til en viss grad selv Hodder), *ikke* henger seg opp

i tingenes tinglighet på tingens premisser. Til tross for at arkeologien skal studere objekter og materialitets-aspektet ved tilværelsen der både artefakter og økofakter inngår, bør ikke dette skillet forkludres (jf. Basalla 1988:50). Å studere objekter som «ting i seg selv» må være idealet for naturfagene, der *ting* er de naturlige forekomster av objekter i universet. Denne forekomsten er grunnleggende forskjellig fra *artefakter* som per definisjon er sosialt konstruert - som ikke hadde kommet til uten subjekters medvirkning (uansett hvor minimal). Arkeologien må være en humanvitenskap som studerer objekter med *subjektrelevans*. For selv om arkeologien er avhengig av å håndtere økofakter, er disse alltid anknyttet en relevans for noen antatte subjekter – som et middel for å oppnå et mål.

Som vist over risikerer både sosial og symmetrisk arkeologi å utøve hver sin fetiseringform. Likevel vil jeg mene at den største fetisjismen ikke stammer fra sosialarkeologiens potensielle subjektfetisering, men fra symmetrisk arkeologi og fenomenologiske perspektiv generelt. Dette skyldes at fenomenologien i siste instans er opptatt av et fenomen arkeologien ikke kan studere på vitenskapelig vis; nemlig intensjonalitet. Det arkeologiske forklaringsarbeidet forkludres av at fenomenologien fetiserer objektene (kildematerialet) ved å tilskrive dem essensielle kvaliteter som speiler subjektets intensjonalitet – en slags subjektfetisering. Hva angår symmetrisk arkeologi bedriver den objektfetisering ved å redusere alt arkeologisk relevant til et spørsmål om nettverk mellom likeverdige «aktanter», slik at terminologien deres tilslører forskjellen mellom subjekt og objekt. Dermed er det ekstra merkelig at symmetrien og fenomenologien har funnet et visst fellesskap i sitt forsøk på å dekonstruere det «normalvitenskapelige» paradigmet i arkeologien. Fra et profesjonsetisk ståsted er dette en grov utskeltelse, da dekonstruksjon er en uting ved å ikke bidra konstruktivt til å bygge opp det som rives ned. Likevel er muligens den aller grovste feilen som gjøres av fenomenologien og symmetrien at de er basert på en konstruktivistisk ontologi, altså tanken om at vitenskapelige

begreper og klassifikasjoner er nokså kontingente sosiale konvensjoner, noe som bryter aktivt med vitenskapens realisme. Selv om fenomenologien utgir seg for å ha ting i seg selv som sitt endelige mål, går den veien om vår oppfatning av tingen (Thomas 2006:44) – tingene i seg selv skal nås ved å studere vår konstruksjon av dem. Slik er fenomenologien sirkulær, der det angitte målet er realisme, men den faktiske anvendelsen er konstruktivisme. Denne misforståelsen har fått utløp i norsk arkeologi, der det f.eks. har blitt hevdet at fenomenologiens mål er «*to steer away from the clean and sheer constructivism*» (Fuglestad 2003:89).

Symmetrisk arkeologi står i forlengelsen av fenomenologien, da de begge reduserer arkeologiens ontologiske ambisjon ved å fjerne skillet mellom ulike kunnskapstyper. Via fenomenologiens fokus på opplevd virkelighet, makter den ikke å skille mellom vitenskapelig og andre kunnskapsformer – særlig utydelig blir forholdet mellom førstepersons- og vitenskapelig kunnskap. Dette mener jeg også angår fetisjeringen som symmetrien utøver i sitt forklaringsarbeid. Ved å snevre inn fokuset om tingens tinglighet, er det en overhengende fare for sirkelslutninger der objekter forklares ved henvisning til andre objekter. Uten referanse til de produserende subjekter, leder dette ut i en uendelig regress som følge av den antatte symmetrien mellom subjekt og objekt.

Hvis vi skal unngå de ulike formene for fetisjering, hva sitter vi da igjen med? Jeg vil foreslå en arkeologi som på godt, gammeldags vis forholder seg til en viss type ting, – artefakter (subjektrelevante objekter) - ikke i kraft av tingens egeneksistens, da dette er umulig for *artefakter*, men heller ikke i kraft av «tingen for meg», da arkeologien bør være et systematisk studium av de materielle betingelser og tilpasninger mennesker til ulike tider har levd under. Slik knytter man objekt (materielle betingelser og tilpasninger) sammen med subjekt (de relevante forhistoriske mennesker og deres samfunn). Sagt på en annen måte: Arkeologien bør være et ikke-fenomenologisk studium av fenomenet, da man i siste instans ønsker å tilnærme seg et

fenomen (menneskelig tilpasning, samfunnsutvikling osv. under gitte materielle betingelser) på en vitenskapelig (ikke fenomenologisk) måte, uten å bedrive subjektfetisjering (bli kjent med x) eller objektfetisjering (å behandle artefakter som rene økofakter, eller overdrive objektets egeneksistens).

En appell til akademisk ansvarlighet

Basert på en dygdsetisk forståelse av ansvarlighet har jeg forsøkt å definere en god arkeologisk forklaring som en balansegang mellom to former for fetisjering: 1) av objekter, og 2) av subjekter, der hverken den symmetriske eller den sosiale arkeologien ser ut til å overholde ansvarlighetsnormen for forklaringer ved å tilskrive rett årsak, rett mengde kausalt ansvar. Av disse kommer den symmetriske arkeologien dårligst ut. Jeg vil argumentere for at faget bør beholde skillet mellom subjekter og objekter. Symmetrien er muligens fanget av en misforståelse om at en endring i måten man snakker om dualismen mellom subjekt og objekt på, og ved å se tingene fra deres perspektiv og slik *unngå* subjektene, i seg selv vinner kunnskap som går utover de erkjennelser man har tilgang til på tradisjonelt vis. Dette er en stor misforståelse da ting verken har oppfatninger om sin egen eksistens, eller at vi kan vinne kunnskap om tingene ved å late som om vi går utenom subjektets erkjennelse av tingene. Til tross for det symmetriske prinsipp, ser symmetrikerne ut til å være like opphengt i en tradisjonell humanistisk tradisjon som prioriterer subjektets intensjoner over objektens mekaniske kausalitet. Forskjellen ligger bare i språkdrakt, utydelige agendaer og en besjeling av den materielle verden. Dette mener jeg følger av symmetriens paradoks: Dens ønske om å løsrive seg fra det moderne prosjekt er dømt til å feile, da vitenskapssystemet de selv er en del av, er en integrert del av moderniteten. Det lar seg ikke gjøre å tre ut av moderniteten og samtidig beholde vitenskapen, man er rett og slett nødt til å akseptere visse grunnpremisser for å arbeide innenfor vitenskapssystemet. Dette er et

paradoks som dobles av at symmetrien ikke har demonstrert sin relevans for annet enn studier av etterreformatoriske fenomen.

Mye av debatten vil kunne reduseres til et spørsmål om språkbruk: Jeg vil derfor fastholde at det er mer å tjene på å unngå den symmetriske terminologien og hele fenomenologibegrepet, som følge av den overhengende faren for misforståelser av helt sentrale vitenskapelige normer og praksiser, samt de banale og ikke-verifiserbare konnotasjoner de har knyttet til seg. Jeg mener teoretisering rettferdiggjøres via sin fruktbarhet, stringens og sannhetsgehalt. En obskur og metaforisk presentasjon løper en større risiko for å miste et potensielt verdifullt innhold, til tross for sin moteriktige og underholdende form (se Sokal 1998 for en kritikk av mote i teoretiske debatter). Som all annen vitenskapelig kunnskapsproduksjon må teoretisering ta sikte på stringens. Denne formaningen er særlig presserende innen vitenskapsteoretiske drøftinger av forklaringsmodeller og kausalforhold, da de er helt sentrale for vitenskapssystemets og arkeologiens suksess.

Den samme kritikken angår Hodder. Det ville være urimelig å kritisere Hodder for å være symmetriker. Dette kan ikke hans tidligere arbeider tas til inntekt for. Det han dog kan kritiseres for er en språklig vaghet angående egen posisjon. Til tross for at han er notorisk vanskelig å plassere, innehar han selv et ansvar for å imøtegå uansvarlighet i arkeologiske forklaringer. Dette gjør han i liten grad i sin siste publikasjon der han kommer med utsagn som er til forveksling lik symmetriens. Et eksempel kan være at han faktisk går lengre enn Latour på spørsmålet om materielt agentur og anvendelsen av eksternalisme (Hodder 2012:216). Hodder risikerer dermed å bidra til spredningen av ugunstige motebegrep som forkludrer det arkeologiske forklaringsarbeidet.

Basert på drøftingene over, blir min endelige påstand: (5) *Symmetriske og fenomenologiske perspektiv fetisjerer arkeologiske forklaringer ved å utøve en overdreven ontologisering.* De behandler altså metodologiske og særlig epistemologiske avveininger som ontologiske. For der fenomenologiens far, Edmund Husserl,

introduserte fenomenologien som en metode, fetisjeres metoden når den feilaktig antas av arkeologer som å beskrive ontologiske (faktiske og absolutte) forhold. Det samme gjelder det symmetriske prinsipp, som rett ut fornekte en oppnåelig kobling mellom arkeologiens kildetilfang og reell forhistorie, og slik løsriver objekt fra subjekt. Symmetriens ontologisering består i å feilaktig anta den eksternalistiske epistemologien som en ontologisk tilstand, noe som fører til en behandling av ting som aktive aktører i seg selv. Både fenomenologi og symmetri er et metodologisk og epistemologisk middel på vei til å nå ontologiske tilstander, og man bedriver fetisjering om man antar noe annet. I tillegg vil jeg anklage dem for å rive ned det hardt opparbeidede skillet mellom vitenskapelige og hverdagslige kunnskapsformer, noe som undergraver arkeologiens rettmessige domene.

Som vanlig er det mye å lære av faghistoriens behandling av samme tema. Der det på 1960-tallet ble diskutert om arkeologiens studieobjekt var gjenstanden, indianeren eller systemet bak dem begge, kan man i dag heller legge vekt på den samlede helheten disse komponentene utgjør. Hvis arkeologien søker den reelle forhistorien, lar ikke dette seg gjøre uten å ta hensyn til så mange relevante faktorer som mulig. Det er dermed opplagt at man ikke kan forstå verken gjenstanden, indianeren eller systemet de begge inngår i, uten å relatere dem til hverandre. Å se denne nødvendigheten er utbredt, også blant fenomenologer og symmetriker, men deres forsøk på å etablere et nytt begrepsapparat som dekonstruerer de særegne egenskapene ved komponentene subjekt, objekt og system, mener jeg er en ugunstig tilnærming som er mer skadelig enn fruktbar.

Mitt eget ståsted består i å ville løfte fram behovet for en arkeologi som aktivt søker å ivareta sin rolle som forvalter og undersøker av vitenskapelig basert kunnskap om den reelle forhistorien. Ikke bare er denne ontologiske ambisjonen viktig for at arkeologer skal ha et felles prosjekt å samle seg om, som også knytter faget til de andre vitenskapene, men også for å opptre som en normativ størrelse i storsamfunnet

ved å imøtegå irrasjonalitet på vegne av forhistorien. For å gjøre dette mener jeg det kreves to ting: 1) Man må akseptere at vitenskapen faktisk er godt stilt til å besvare en rekke spørsmål (realisme). Hvis ikke kan ikke fagets ontologiske ambisjon bestå, da arkeologien vil miste et legitimt grunnlag for å skille sin kunnskapsproduksjon fra andre kunnskapsformer. 2) Man må gå veien om epistemologiske spørsmål for å nå en reell forhistorie. Selv om arkeologiens hovedoppgave er å avdekke faktiske forhold (forhistoriens ontologi), gjøres dette best via en grundig undersøkelse av de erkjennelsesteoretiske forutsetninger arkeologien baseres på (se figur 2). Dette innebærer at man bør ta lærdom av faghistoriske og filosofiske innspill på dagens arkeologiske praksis, slik jeg har forsøkt å gjøre over.

Jeg ser med store forhåpninger på arkeologiens framtid, der arkeometriske orienteringer bidrar til å underbygge de holistiske perspektivene i faget, slik at det beste fra kultur- og naturvitenskapene integreres i det mangefasettede faget arkeologien er. Det framstår som selvsagt for meg at faget må kombinere studiet av både det sosiale og det fysiske miljøet, men at jobben gjøres bedre av naturvitere hvis man først dropper det sosiale aspektet. For å nå målet om en stringent arkeologi, insisterer jeg på at epistemologiske vurderinger må spille en rolle. Som også Dena Dincauze (2000:xvii) har påpekt så betimelig: «*archaeologists cannot simply shop passively for concepts, methods and data*» - det kreves epistemologisk nybrottsarbeid for å gjøre

metoder og teorier kompatible med det særegne arkeologiske kildematerialet og den vanskelige tilgangen til materialet.

Jeg mener symmetriens forsøk på å etablere et arkeologisk fokus på tingene i seg selv, og som holder den ofte grandiose hermeneutiske fortolkningen litt i nakken, er prisverdig (se Webmoor 2007; Olsen 2012b:22). Likevel må en slik materialitetsorientering være varsom overfor en rekke fallgruver som jeg har forsøkt å påpeke, da arkeologiens tendens til å shoppe teorier uten å gjennomføre en grundigere undersøkelse av deres filosofiske fundament, kan føre til en fetisjering av arkeologiens studieobjekt, noe som vanskeliggjør ansvarlighet i forklaringsarbeidet.

Til tross for at den sosialarkeologiske formen for fetisjering, subjektfetisjering, muligens er vanskeligere å få øye på enn symmetriens objektfetisjering, er den likefullt tilstedeværende. Dette skyldes antakelig at sosialarkeologien opererer med et intuitivt skille mellom subjekt og objekt, da de arkeologiske objektene er tydelig atskilt fra de forhistoriske subjekter både i tid og rom. Likevel er den ikke dermed hinsides kritikk, da denne avstanden kan gi opphav til en overivrig lesing av subjekter ut av objektene, også kjent som besjeling. Likeledes anser jeg sosialarkeologien som særlig utsatt for en fetisjeringsform som fokuserer på utenomvitenskapelige faktorerens innvirkning på vitenskapelig kunnskapsproduksjon *i seg selv*, uten at dette knyttes til vitenskapsidealet om å øke mengden sanne påstander om verden (se f.eks. mengden litteratur om politikk og

Orientering ↓ / Ambisjoner →	Ontologisk	Metodologisk
Objekt	<i>Fenomenologi</i>	<i>Symmetrisk arkeologi</i>
Subjekt	<i>Sosial arkeologi</i>	
System	<i>Den overordnede arkeologien</i>	

Figur 2. Denne figuren utvider figur 1 ved å inkludere fenomenologi i tabellen. Dimensjonen «system» er også tilført for å illustrere posisjonen jeg argumenterer for i denne teksten. Jeg påstår at arkeologien bør samle epistemologiske og metodologiske refleksjoner rettet mot en ontologisk ambisjon og systemorientering.

kjønn i akademia, metodologisk nasjonalisme, forvaltningspraksiser, urbefolkningsrett). En slik vitenskapssosiologisk granskning av arkeologien er selvsagt nyttig og nødvendig, men av liten verdi før den anvendes til å *kontrollere* for slike faktorerers innvirkning. Jeg vil dermed trekke den konklusjon at visse typer sosialarkeologi, paradoksalt nok kan lede ut i samme uføre som symmetrien. Ved å eksplisitt anta fenomenologi og kroppsliggjorte maktperspektiv for å rive ned «moderne dikotomier» som objekt/subjekt og kropp/sinn, har denne støpningen av sosialarkeologer (se Berggren 2000:40,44) kollapset de to arkeologiformene til det samme dekonstruktive prosjektet. I en situasjon der det «sosiale» i sosial arkeologi reduseres til studiet av «sosialt liv» (se Berggren 2000:42), er det vanskelig å vurdere hvilket alternativ som er verst.

Min vurdering er at begge posisjonene er gode eksempler på fetisering som arkeologien bør unngå. Jeg vil dermed påstå følgende: Det er ikke fokuset man anlegger som er av størst betydning, men måten man arbeider på og med hvilken hensikt. Dette er ment å speile ansvarlighetsnormen, presentert over. Ved å sparke i alle retninger har jeg forsøkt å illustrere at fetisering kan opptre i ulike former, innen ulike arkeologiske tradisjoner. Dette mener jeg faget tar skade av, og jeg oppfordrer derfor til en akademisk ansvarlighet som kan imøtegå disse tendensene.

Konklusjon

For å svare på det innledende spørsmålet om hva som kjennetegner en god arkeologisk forklaring må man ta hensyn til de nevnte påstandene: Med tanke på (1) arkeologiens usedvanlig utfordrende hermeneutiske posisjon, er trekket med (2) å relativisere fagets ontologiske ambisjoner forståelig, slik den kommer til uttrykk både i deler av faghistorien og i symmetrisk arkeologi. For å motvirke dette påstod jeg at (3) ansvarsbevissthet i forklaringer av arkeologisk karakter opptrer der man tilskriver rett årsak, rett mengde kausalt ansvar, og i så måte at (4) fenomenologien er en degenererende inspirasjonskilde for

arkeologien. Basert på (1, 2, 3, 4) kom jeg til konklusjonen (5) om at særlig symmetriske og fenomenologiske perspektiv fetiserer arkeologiske forklaringer ved å utøve en overdreven ontologisering av essensielt metodiske og epistemologiske vurderinger. Dette bidrar til å rive ned skillet mellom ulike kunnskapstyper, samt av selve subjekt-/objektrelasjonen.

Via en drøfting av symmetrisk og sosial arkeologi har jeg forsøkt å illustrere det jeg anser som uheldige konsekvenser av fetisjerte arkeologiske forklaringer. Ved å tilskrive ikke-intensjonale objekter handkraft, opptegner symmetrien misvisende kausalforhold for subjekt-/objektrelasjonen. Det er min påstand at symmetriens prosjekt ikke bidrar særlig utover etablerte forklaringsmodeller (se Watson et al. 1971; Wylie 1996; Elster 2007). Jeg har argumentert for en humanvitenskapelig forståelse av arkeologien, der fagets endelige ambisjon må være en ontologisk ambisjon om å nå den sosiale verden via den materielle, samtidig som arkeometriens bidrag anses som uvurderlig.

Den virkelig vanskelige vurderingen er om arkeologien har noe valg i måten å forholde seg til sitt studieobjekt på – en undring også framført av Kristiansens (1999) beskrivelse av arkeologien som pendlende mellom romantikk og rasjonalisme. Jeg vil påstå at både sosial og symmetrisk arkeologi er romantiske, og slik fetiserende. Symmetrisk arkeologi kan virke rasjonalistisk, men dette er en misforståelse av dens fenomenologiske og ytterst romantiske fundament. På samme måte er sosial arkeologi romantisk all den tid «det sosiale» gjøres til både explanans og explanandum. Man bør anlegge et rasjonalistisk ideal for arkeologien for å ivareta et legitimt grunnlag for å skille mellom vitenskapelig og annen kunnskapsproduksjon. Med dette mener jeg ikke at faget bør tippe over i en «rasjonell valgteori»-grøft, da en overrasjonalisering også fetiserer.

Spørsmålet om arkeologien kan nå sann kunnskap om den sosiale verden via den materielle verden, består. Uansett hva en mener om subjekt-/objektrelasjonen, bør spørsmålet om hvordan arkeologien best kan utføre sitt

studium, gis størst betydning. Skillet mellom subjekt og objekt kan være rent analytisk, ved å ikke nødvendigvis tilsvare noe reelt skille ute i verden, eller det kan korrespondere med en tilgjengelig og virkelig tilstand. Vurderingen blir da hvilket ambisjonsnivå en ønsker å legge seg på (figur 2): Enten det strengt metodologiske, som kun forholder seg til hva som ser ut til å gi analytisk avkastning, eller en ontologisk ambisjon om å fange reell forhistorie. Jeg tror jeg snakker på vegne av flere, og at det burde være unødvendig å si, at arkeologiens forståelse av subjekt-/objektrelasjonen bør finne sin plass mellom *fysisk manifestasjon og sosial representasjon*.

Summary

Fetishism in archaeological explanations. *This paper engages in the age-long debate on subject/object-relations in Archaeology: Do we study things as materials and objects in themselves, or things as remnants after past subjects and societies? It is argued, from a theory of science-perspective, that Archaeology is particularly prone to fetishize objects in explanations, due to its extraordinary hermeneutical position, which have resulted in a downgrading of archaeology's ontological ambitions. Fetishism is here defined as "a displacement of meaning" (Dant 1996:498-9), which is deemed as unwanted in the scientific community. In a virtue-ethical way, a norm of responsibility is presented to counteract the specific forms of fetishism that tend to occur in archaeological explanations. The virtue states that responsibility obtains in an archaeological explanation, and thus makes it "good", by subscribing to the right object, the right amount of causal responsibility. By comparing Symmetrical and Social Archaeology to Phenomenology, it is argued that all fail to comply with this norm by fetishizing either the object or subject of inquiry. Most spectacularly fails Symmetrical Archaeology, and in general more intuition-based Phenomenology.*

Takk til

Per Ditlef Fredriksen og redaksjonen for innsiktsfulle kommentarer under arbeidet med teksten.

Litteratur

Anscombe, E. 1957 *Intention*. Oxford, Blackwell.
Republished 2000 by Harvard University Press.

- Barrett, J. C. 2000 [1988] *Fields of discourse: Reconstituting a social archaeology*. I *Interpretive archaeology. A reader*, J. Thomas (red.), s. 23-32. Leicester University Press, London & New York.
- Basalla, G. 1988 *The Evolution of Technology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Baudou, E. 2004 *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Berggren, K. 2000 *The Knowledge-Able Agent? On the paradoxes of power*. I *Philosophy and Archaeological Practice. Perspectives for the 21st Century*, C. Holtorf og H. Karlsson (red.), s. 39-46. Bricoleur Press, Göteborg.
- Bernstein, R. 1976. *The restructuring of social and political theory*. University of Pennsylvania Press.
- Bruck, J. 2005 *Experiencing the past? The development of a phenomenological archaeology in British prehistory*. *Archaeological Dialogues* 12:1, 45-72.
- Bunge, M. 1999 *The Sociology-Philosophy Connection*. Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey.
- Childe, V. G. 2004 [1957] *Archaeology as a Social Science: Inaugural Lecture. Foundations of Social Archaeology: Selected Writings*. Redigert av Patterson, T og Orser E (red.), AltaMira Press, California.
- Chippindale, C. 1993 *Ambition, deference, discrepancy, consumption: the intellectual background to a Post-Processual archaeology*, I *Archaeological Theory: who sets the agenda?* N. a. A. S. Yoffee (red.), Cambridge, Cambridge University Press.
- Dant, T. 1996 *Fetishism and the social value of objects*. *The Sociological Review* 44(3):495-516.
- Davidson, D. 1980 *Essays on Actions and Events*, Oxford University Press.
- Dincauze, D. F. 2000 *Environmental Archaeology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dobres, M. A. og J. E. Robb 2000: *Agency in Archaeology: Paradigm or platitude?* I *Agency in archaeology*, M. A. Dobres og J. E. Robb (red.), s. 3-17. Routledge, London.
- Editorial Statement. 2001 *Journal of Social Archaeology*. 1(1):5-12.
- Elster, J. 2007 *Explaining Social Behavior: More Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Farber, M. 1962 *The Foundation of Phenomenology*. Paine-Whitman Publishers, New York.
- Fogelin, L. 2007 *Inference to the Best Explanation: A Common and Effective Form of Archaeological Reasoning*. *American Antiquity* 72(4):603-625.
- Frankfurt, H. 1988 *The Importance of What We Care About*, Cambridge University Press.
- Fuglestedt, I. 2003 *Contact and communication in Northern Europe 10 200 – 9 000 / 8 500BP – a phenomenological approach to the connection between technology, skill and landscape*. I *Pioneer settlements and colonization processes in the Barents region*, H. Knutsson og K. Knutsson (red.), NordArk, s. 79-96. Work-Shop Publications, Uppsala / Vuollerim.

- Holte, O. M. H. 2013 En fornuftens kritikk av fenomenologien. *Socius*. 1:87-89.
- Goldhahn, J., og T. Østigård. 2007 *Dödens hand - en essä om brons- och hållsmed. Rituelle spesialister i brons- og jernalderen. Vol. 1*. Gotarc Series C, No. 65. Göteborg University, Gothenburg.
- Hawkes, C. 1954 Archaeological Theory and Method: Some Suggestions from the Old World. *American Anthropologist*. Del 1 (Apr., 1954). 56(2):155-168.
- Hodder, I. 2012 *Entangled: An Archaeology of the Relationships between Humans and Things*. Wiley & Sons, Malden og Oxford.
- Ingold, T. 2000 *The Perception of the Environment*. Routledge, New York.
- Ingold, T. 2011 *Being Alive*. Routledge, New York og London.
- Johnson, M. 2006 On the nature of theoretical archaeology and archaeological theory. *Archaeological Dialogues*. 13(2):117-132.
- Johnson, M. 2010 *Archaeological Theory – An Introduction*. 2 utg. Wiley & Sons, Malden og Oxford.
- Jørgensen, E, K. 2012 Om sosiologien i arkeologien - en vitenskapssosiologisk beskrivelse. *Socius*. 3:85-89.
- Jørgensen, E, K. 2013 Ved vitenskapens grense. *Socius*. 1:84-86.
- Kant, I. 2010 [1781] *The Critique of Pure Reason*. Oversatt av J. M. D. Meiklejohn. Electronic Classics Serries Publication.
- Kasulis, T. 2002 *Intimacy or Integrity: Philosophy and Cultural Difference*. University of Hawaii Press.
- Kristiansen, K. 1999 The theoretical cycle - a discussion of some universal oppositions in historical interpretation. I *Marxistiska perspektiv inom skandinavisk arkeologi*, Goldhahn, J & P. Nordquist (red.), Umeå universitet: Institutionen för arkeologi och samiska studier, Umeå.
- Kristiansen, K. 2004 Genes versus agents. A discussion of the widening theoretical gap in archaeology. *Archaeological Dialogues*. 11(2):77-99.
- Kyvik, G. 2002 Svar på kommentarer til artikkelen «Hjemmeverden, fremmedverden og arkeologisk refleksivitet»: Fenomenologi, refleksivitet og arkeologisk kunnskap. *Primitive Tider*. 5(1):153-160.
- Latour, B. 2004 Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry*. University of Chicago Press. 30:225-248.
- Latour, B. 2005 *Reassembling the Social*. Oxford University Press, Oxford.
- Loftsgarden, K; Rundberget, B; Larsen, J. H. og Mikkelsen, P. H. 2013 Bruk og misbruk av C14-datering ved utmarksarkeologisk forskning og forvaltning. *Primitive tider*. 15:59-70.
- Mead, G. H. 1934 *Mind, Self, and Society: From the Perspective of a Social Behaviorist*, Charles W. Morris (red.), University of Chicago Press, Chicago.
- Meskill, L., Robert, W. Preucel (red). 2008 *Knowledges. A Companion to Social Archaeology*. Blackwell Publishing, Malden og Oxford.
- Normark, J. 2010 Involutions of Materiality: Operationalizing a Neo-materialist Perspective through the Causeways at Ichmul and Yo'okop. *Journal of archaeological method and theory*. 17(2):132-173.
- Olsen, B. 2003. Material culture after text: Re-membering things. *Norwegian Archaeological Review*. 36(2):87-104.
- Olsen, B. 2006a Archaeology, hermeneutics of suspicion and phenomenological trivialization. *Archaeological Dialogues*. 13(2):144-150.
- Olsen, B. 2006b *Ting-mennesker-samfunn. Introduksjon til en symmetrisk arkeologi*. Arkæologisk Forum 14:13-18.
- Olsen, B. 2007 Keeping things at arm's length. A genealogy of asymmetry. *World Archaeology*. 39(4):579-588.
- Olsen, B. 2010 *In Defense of Things. Archaeology and the Ontology of Objects*. AltaMira Press, New York
- Olsen, B. 2012a Symmetrical Archaeology. *Archaeological theory today*. Ian Hodder (red.), s.208-228. Polity Press, Cambridge og Malden.
- Olsen, B. 2012b After interpretation: Remembering archaeology. *Current Swedish Archaeology*. 20:11-34.
- Pedersen, U. 2013 Det store i det små - vikingtidens finsmeder under lupen. *Primitive tider*. 15:71-83.
- Prescott, C. 2013 Utfordrer archaeo-science norsk arkeologi?. *Primitive tider*. 15:47-58.
- Peebles, C. 2006 Who's afraid of Martin Heidegger? Some friendly comments on the paper by Professor Matthew Johnson. *Archaeological Dialogues*. 13(2):151-155.
- Pietz, W. 1985 The Problem of Fetish 1. RES: *Anthropology and Aesthetics*. 9:5-17.
- Rundkvist, M. 2005 Arkeologar tittar på gamla saker för att ta reda på hur det var att leva för länge sedan. *META*. 1:46-52.
- Schiffer, M. B. & Skibo J. M 2008 *People and Things: A Behavioral Approach to Material Culture*. Springer, New York.
- Shanks, M. & Tilley, C. 1992 *Re-constructing Archaeology*. 2 utg. Routledge, London
- Sokal, A., J. Bricmont. 1998 *Fashionable Nonsense*. Picador, New York.
- Thomas, J. 2006 Phenomenology and Material Culture. I *Handbook of Material Culture*, C. Tilley, W. Keane, S. Küchler, M. Rowlands, and P. Spyer (red.), s. 43-59. Sage Publishers, London.
- Trigger, B. G. 1998 Archaeology and Epistemology: Dialoguing across the Darwinian Chasm. *American Journal of Archaeology*, 102:1-34.
- Velleman, D. J. 1992a The Guise of the Good. *Noûs* 26(1):3-26.
- Velleman, D. J. 1992b What Happens When Someone Acts?. *Mind*, Vol. 101.403, pp. 461-481.
- Watson, P.J, LeBlanc, S.A., Redman, C.L., 1971. *Eplanation in Archaeology. An Explicitly Scientific Approach*. Columbia University Press, New York.
- Webmoor, T. 2007 What about "one more turn after the social" in archaeological reasoning? Taking things seriously. *World Archaeology* 39(4):563-578.
- Webmoor, T., Whitmore, C. L. 2008 Things are us! A Commentary on Human/Things Relations under

the Banner of “Social” Archaeology. *Norwegian Archaeological Review*. 41(1):53-70.

Wylie, A. 1996 Unification and Convergence in Archaeological Explanation: The Agricultural ‘Wave of Advance’ and the Origins of Indo-European Languages. *The Southern Journal of Philosophy*. 34:1-30.

PRIMITIVE-TIDER.COM

ISSN 1501-0430

PRIS KR. 200,-